

Η ΕΚΚΛΗΣΙΑ ΚΠΟΛΕΩΣ ΕΠΙ ΤΩΝ ΚΟΜΝΗΝΩΝ*
(1081—1185)

Σχέσεις τῶν Κομνηνῶν πρὸς τὴν Ρώμην.

Καίτοι ἐπὶ Μιχαὴλ Κηρουλαρίου διὰ τῶν ἀτόπων τοῦ Καρδινάλιου Οὐμβέρτου ἐνεργειῶν εἶχεν ἐπέλθει ἀπότομος ρῆξις τῶν σχέσεων τῶν δύο Ἐκκλησιῶν (16 Ἰουλίου 1054), δὲν εἶχεν ὅμως διακοπῇ τελείως ἡ ἐπικοινωνία αὐτῶν, ἀλλ' ἔκτοτε ἐζητεῖτο, ἰδίως ὑπὸ τῶν Παπῶν Ρώμης, ἡ ἀποκατάστασις τῶν σχέσεων διὰ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν. Ὑπὸ τὴν ἐνωσιν ὅμως ἐνόουν οἱ Πάπαι τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἀνατολικῆς Ἐκκλησίας ὑπ' αὐτούς, ὅθεν οὐδαμῶς ἐμελλε νὰ καταστῇ δυνατὴ ἡ ἀληθὴς ἐνωσις.

Τῷ 1073 ὁ Βασιλεὺς Μιχαὴλ Παραπινάκιος ἀποταθεὶς πρὸς τὸν πανίσχυρον Πάπαν Ρώμης Γρηγόριον ζ' (1073—1085) ἐζήτησε τὴν βοήθειαν αὐτοῦ κατὰ τῶν ἀπίστων. Ἡ τε ἐπιστολὴ καὶ ἡ Πρεσβεία τοῦ Ἑλληνοῦ Βασιλέως ἐνεποίησαν μεγίστην ἐντύπωσιν εἰς τὸν Πάπαν, ὅστις διενόηθη νὰ ἐνώσῃ μετὰ τῆς Ρωμαϊκῆς τὴν «θυγατέρα» αὐτῆς Ἐκκλησίαν ΚΠόλεως διὰ βοήθειας πολιτικῆς πρὸς τὴν ἔχουσαν ἀνάγκην Ἑλληνικὴν Αὐτοκρατορίαν. Ἀλλὰ δὲν ἐπρόφθασεν ὁ Γρηγόριος νὰ ἐφαρμόσῃ τὸ σχέδιον ἐκεῖνο¹.

Ὁ Βασιλεὺς Ἀλέξιος Κομνηνὸς ἐν ἀρχῇ τῆς βασιλείας αὐτοῦ ἀπηγόρευσεν εἰς τοὺς ἐν ΚΠόλει καὶ ἀλλαχοῦ τῆς Αὐτοκρατορίας ἐγκατεστημένους λατίνους νὰ τελῶσι τὴν θεῖαν Εὐχαριστίαν δι' ἄζύμων, προκαλέσας τὴν ὀργὴν τοῦ Πάπα Οὐρβανοῦ β' (1088—1099) καὶ τὸν ἀφορισμόν. Οὐχ ἤττον ὁ Πάπας περὶ τοῦ ζητήματος τούτου ἔγραψε πρὸς τὸν Ἑλληνα Βασιλέα ἀποστείλας εἰς ΚΠ. τὸν Ἠγουμένον τῆς παρὰ τὴν Ρώμην Μονῆς Κρυπτοφέρρης Νικόλαον, δι' οὗ συνέστησε τῷ Ἀλεξίῳ νὰ μὴ κωλύῃ τοὺς λατίνους ἀπὸ τῆς δι' ἄζύμων τελείσεως τοῦ μυστηρίου τῆς Εὐχαριστίας². Ὁ Βασιλεὺς διὰ τοῦ αὐτοῦ Ἠγουμένου Νικολάου ἀπήντησε προσκαλέσας τὸν Πάπαν ὅπως μεταβῇ εἰς ΚΠολιν καὶ ἐκεῖ ἐπὶ Συνόδῳ ἐξετασθῇ τὸ ζή-

* Συνέχεια ἐκ τοῦ προηγουμένου τεύχους σ. 208 καὶ τέλος.

1. Norden, Das Papstum und Byzanz, σ. 38.

2. Grossou, ἐνθ' ἀν. σ. 504.

τημα τῶν ἀζύμων. Ὁ Πάπας συμβουλευθεὶς τὸν Ροβέρτον Γυισκάρδον Βασιλέα τῆς Σικελίας ἐδέχθη τὴν πρότασιν τοῦ Ἀλεξίου¹. Ἡ Σύνοδος ἔμελλε νὰ συνέλθῃ τῷ 1091, ἀλλὰ τὸ μὲν οἱ πόλεμοι τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ πρὸς τοὺς Πετσενέγους καὶ Τούρκους, τὸ δὲ οἱ ἀγῶνες τοῦ Οὐρβανοῦ κατὰ τοῦ Ἀντιπάπα Κλήμεντος παρεκώλυσαν τὴν σύγκλησιν αὐτῆς ἐν ΚΠόλει. Οὐχ ἦττον τῷ 1095 ἀπέστειλεν ὁ Ἀλέξιος ἀντιπροσώπους εἰς τὴν ἐν Πιατσέντῃ συνελθοῦσαν Σύνοδον, παρακαλέσας τὸν Πάπαν καὶ τοὺς δυτικούς χριστιανούς νὰ παράσχωσιν αὐτῷ βοήθειάν τινα κατὰ τῶν ἀπίστων πρὸς ὑπεράσπισιν τῆς ἁγίας Ἐκκλησίας (pro defensione sanctæ Ecclesiæ)². Εἰς τὰς προσπαθείας αὐτοῦ ταύτας ἤγετο ὁ Ἀλέξιος ἐξ εἰλικρινοῦς πόθου τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ἡ Δυτικὴ Ἐκκλησία ὑπὸ τὴν ἔνωσιν ἐνόει τὴν ὑποταγὴν τῆς ὀρθοδόξου Ἑλληνικῆς ὑπὸ τὴν Ρωμαϊκὴν Ἐκκλησίαν. Οὐδόπως δὲ παράδοξον ὅτι τῷ 1098 ἔν τινι Συνόδῳ ἐν Βάρῃ, ὅπου πρὸ μικροῦ εἶχον κομισθεῖ τὰ λείψανα τοῦ ἁγίου Νικολάου Ἐπισκόπου Μύρων τῆς Λυκίας, ὁ Πάπας κατεδίκασεν ὡς αἰρετικούς τοὺς μὴ ἀποδεχομένους τὸ filioque, ὑπὲρ οὗ συνηγόρησε καὶ ὁ διαπρεπὴς λατῖνος θεολόγος Ἀνσελμος ὁ Καντερβουρίας († 1109), φυγὰς ὧν τότε παρὰ τῷ Πάπᾳ³.

Κατὰ τὴν ἐποχὴν δ' ἐκείνην συνεχίνει ὁ Πάπας Ρώμης τὸν εὐρωπαϊκὸν χριστιανικὸν κόσμον εἰς σταυροφορίαν κατὰ τῶν κατεχόντων τοὺς ἁγίους τόπους ἄλλοφύλων, ὡς γνωστὸν δ' αἱ Σταυροφορίαι ἐκείναι ἤμιστα συνετέλεσαν εἰς τὰς ἀγαθὰς τῶν Ἐκκλησιῶν σχέσεις⁴. Τοῦναντίον διηύρυναν τὸ μεταξὺ αὐτῶν χάσμα, διότι πολλὰ δεινὰ προϋξένησαν εἰς τὸ ἑλληνικὸν Κράτος καὶ εἰς τὴν ὀρθόδοξον Ἐκκλησίαν, φέρουσαι χαρακτῆρα ἐπιδρομῶν κατ' αὐτῶν.

Μετὰ τὴν ἐγκαθίδρυσιν τῶν Σταυροφόρων ἐν Ἱεροσολύμοις ὁ Πάπας Πασχάλιος β' (1099—1118) διεπραγματεύθη μετὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀφορμῆς δοθείσης ὑπὸ τοῦ Ἀλε-

1. Norden, ἐνθ' ἀν. σ. 46—7.

2. Norden, ἐνθ' ἀν. σ. 48 σημ. 2.

3. Ἐν τῇ Συνόδῳ ταύτῃ οἱ Ἕλληνες συνεζήτησαν μετὰ τῶν Λατίνων περὶ τοῦ Filioque, ἀλλὰ προφανῶς ἦσαν Ἕλληνες ἐκ τῆς κάτω Ἰταλίας Baronijs, Annales ad an. 1097. t. XVIII (ed. 1887) σ. 78. Chalandon, Essai sur le règne d' Alexis I Comnène, σ. 52. Grossou, ἐνθ' ἀν. σ. 507.

4. Οὐδεμία ἀμφιβολία ἀπομένει σήμερον, ὅτι ὁ Ἀλέξιος Κομνηνὸς δὲν προεκάλεσε τὰς Σταυροφορίας καὶ ὅτι ἡ ἐπιστολὴ του πρὸς τὸν Ροβέρτον τῆς Φλάνδρας δὲν εἶναι γνησία, Παπαρηγοπούλου, Ἱστορία τοῦ Ἑλληνικοῦ ἔθνους Δ, 488 ἐξ. Chalandon, ἐνθ' ἀν. σ. 326 ἐξ. L. Brehier, L' Eglise et l' Orient au moyen âge, Les Cnoisades, Paris, 1911, σ. 58. Χρυσοστόμου Παπαδοπούλου Ἀρχιεπ. Ἀθηνῶν, Συμβολαὶ εἰς τὴν ἱστορίαν τοῦ Μοναχικοῦ βίου ἐν Ἑλλάδι, Ὁ Ὅσιος Μελέτιος ὁ νέος, Ἐν Ἀθήναις 1935, σ. 12.

ξίου, ὅστις, μαθὼν ὅτι ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Ἑρρίκος ε' (1056—1106) αἰχμαλωτίσας τὸν Πάπαν ἐβίασεν αὐτὸν νὰ στέψη αὐτόν, τὸν Ἑρρίκον, Αὐτοκράτορα, ἔγραψε πρὸς τοὺς πολίτας τῆς Ρώμης ἐπαινέσας αὐτοὺς διὰ τὴν κατὰ τοῦ Ἑρρίκου ἀντίστασιν καὶ ὑποδείξας ὅτι τῇ συναινέσει αὐτῶν ἡδύνατο ν' ἀποκτήσῃ δι' ἑαυτὸν ἢ διὰ τὸν υἱὸν αὐτοῦ τὸ στέμμα τῆς δυτικῆς Αὐτοκρατορίας. Ταυτοχρόνως ἔγραψεν ὁ Ἀλέξιος καὶ πρὸς τὸν Πάπαν, προσεκλήθη δὲ νὰ μεταβῇ εἰς Ρώμην τὸ θέρος τοῦ 1112, ἀλλ' ἀσθενήσας δὲν ἡδυνήθη τοῦτο νὰ πράξῃ, ἔγραψε δὲ πρὸς τὸν Πάπαν ζητῶν συγγνώμην. Ἀπαντήσας ὁ Πάπας παρεπονεῖτο, πρὸς τοῖς ἄλλοις, κατὰ τῶν Πατριαρχῶν καὶ τοῦ Κλήρου τῆς Ἐκκλησίας Κιόλεως, ὅτι ἄλλοτε μὲν ἐσέβοντο τὴν Ἐκκλησίαν τῆς Ρώμης, ἀπὸ πολλῶν ὁμως ἐτῶν λησιμονήσαντες τὴν φιλίαν καὶ τὸν σεβασμὸν πρὸς αὐτὴν δὲν δέχονται λεγάτους τῆς Ἀποστολικῆς ἔδρας καὶ δὲν ἐπικοινωνοῦσι πρὸς τοὺς ἀποκρισαρίους τοῦ Πάπα. Ἐὰν ὁ Βασιλεὺς δὲν μεταβάλῃ τὰς διαθήσεις ταύτας τοῦ ἑλληνικοῦ Κλήρου, ἢ διαίρεσις τῶν Ἐκκλησιῶν θὰ ἐξακολουθήσῃ καὶ ἡ ἀρξαμένη συνδιαλλαγή θὰ ἐξαφανισθῇ. Σπουδαιότερος δὲ τρόπος τῆς ἐνώσεως εἶναι ἢ ὑπὸ τοῦ Πατριάρχου Κιόλεως ἀναγνώρισις τοῦ πρωτείου τοῦ Ἐπισκόπου Ρώμης καὶ ἡ ὑποταγὴ αὐτοῦ εἰς τὴν Ἀποστολικὴν ἔδραν, κατὰ τὰς διατάξεις τοῦ Μ. Κωνσταντίνου τὰς κυρωθείσας ὑπὸ τῶν Συνόδων, ὡσαύτως δὲ ἡ ἀποδοχὴ τῶν παπικῶν λεγάτων. Ἐπὶ πλέον δὲ δέον νὰ ἐπιστραφῶσι τῇ Ἐκκλησίᾳ Ρώμης αἱ Ἐπαρχίαι, αἵτινες ἄλλοτε διετέλουν ὑπὸ τὴν δικαιοδοσίαν αὐτῆς, οὕτω δὲ διὰ τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ θ' ἀποκατασταθῶσιν αἱ μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν σχέσεις, διότι δὲν δύνανται ν' ἀρθῶσιν αἱ χωρίζουσαι αὐτὰς διαφοραὶ τῆς πίστεως ἂν μὴ πρότερον ἐνωθῶσι τὰ μέλη μετὰ τῆς κεφαλῆς¹.

Εἶναι προφανὲς ἐκ τῆς ἐπιστολῆς ταύτης ὅτι ὁ Πάπας Ρώμης, ἐπὶ πλαστοῦ ἐγγράφου τοῦ Μ. Κωνσταντίνου στηριζόμενος, ἐζήτηε νὰ κυριαρχήσῃ τῆς Ἐκκλησίας, ἀλλὰ βεβαίως τοῦτο δὲν ἦτο δυνατόν, ὡς δὲν ἦτο δυνατόν διὰ τὸν Ἀλέξιον ν' ἀποκτήσῃ τὸ στέμμα τῆς δυτικῆς Αὐτοκρατορίας. Ἀναμφιβόλως καὶ τοῦ Ἑλληνος Βασιλέως καὶ τοῦ Πάπα Ρώμης οἱ ὑπολογισμοὶ ἀνέτρεπον τὰς βάσεις, ἐφ' ὧν μόνον ἡδύνατο νὰ στηριχθῇ ἡ ἐνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἀλλὰ πιστεύων ὁ Πάπας Ρώμης ὅτι ἡδύνατο νὰ ἐπιτύχῃ, τῷ 1113 ἀπέστειλεν εἰς Κιόλιν τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Μεδιολάνων Πέτρον Χρυσολάνον (ἐκπεπωκότα τῆς Ἀρχιεπισκοπῆς ἕνεκα σιμωνίας), πρὸς διαπραγματεύειν τῆς τῶν δύο Ἐκκλησιῶν ἐνώσεως. Οὗτος ἐπὶ παρουσίᾳ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ νέου Πατριάρχου Κιόλεως Ἰωάννου Ἀγαπητοῦ (1111—1134), τῆς Συνόδου καὶ τῆς Συγκλήτου ἐξέθεμε τὴν διδασκαλίαν τῆς λατι-

1. Baronius, Annales ad an. 1112, XVIII, 229. Chaldon, ἐνθ' ἄν. 262—3.

νικῆς Ἐκκλησίας περὶ τοῦ filioque καὶ τῶν ἀζύμων¹. Ἀντεπεξῆλθον δ' ἐκ μέρους τῶν ὀρθοδόξων ὁ λόγιος μοναχὸς Ἰωάννης Φουρνῆς, ὁ γνωστὸς ἡμῖν Εὐστράτιος Νικαίας καὶ ὁ ἴδιος ὁ Βασιλεὺς καταπλήξας τὸν λατῖνον διὰ τῆς βαθείας τῶν Ἁγίων Γραφῶν γνώσεως². Ὁ ἀντιπρόσωπος τοῦ Πάπα ἀπῆλθεν εἰς Ἰταλίαν ἄνευ ἀποτελέσματος³. Πάντως δὲ ὁ Ἀλέξιος μετὰ τὴν ἐπιδρομὴν τῶν Σταυροφόρων ἀπώλεσε πᾶσαν ἐλπίδα ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν⁴.

Ἐν Βυζαντίῳ πρὸ πολλοῦ, ὡς εἶδομεν, ἤρξαντο ἐγκαθιστάμενοι ἔμποροι ἐκ τῆς Δύσεως καὶ ἀποκτῶντες παρὰ τῶν Ἑλλήνων Βασιλέων διάφορα ἔμπορικά προνόμια, ἰδίως δὲ οἱ Ἑνετοί, διότι παρέσχον οὗτοι σπουδαίαν συμβολὴν εἰς τὸν ἀγῶνα τοῦ Ἀλεξίου Κομνηνοῦ κατὰ τῶν Νορμανῶν. Ἐγκαθιδρυθέντες οἱ Ἑνετοὶ ἐν τῇ συνοικίᾳ τῆς ΚΠ. «Ἐμβολον» ἀπηλλάγησαν προνομιακῶς παντὸς φόρου καὶ πλουτήσαντες εἰς βάρος τῶν Ἑλλήνων ἐφέροντο πρὸς αὐτοὺς ἀγερώχως⁵. Ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς δὲν ἠθέλησε ν' ἀναγνωρίσῃ τὰ προνόμια αὐτῶν, ἀλλ' ἡ Ἑνετία δι' ἐπιθέσεων τοῦ στόλου αὐτῆς κατὰ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἀπὸ τοῦ 1112 μέχρι τοῦ 1126 ἠνάγκασεν αὐτὸν εἰς ὑποχώρησιν καὶ εἰς ἀνανέωσιν τῶν προνομίων τῶν Ἑνετῶν⁶. Ἐπειδὴ δὲ ταυτοχρόνως ὁ Ἰωάννης Κομνηνός, μὴ δυνάμενος μὲν ν' ἀντιπαλαίσῃ διὰ θαλάσσης τοὺς Ἑνετούς, ταπεινώσας ὅμως τοὺς Σταυροφόρους κατὰ ξηρὰν ἐπέδωκε τὴν ὑπὸ τὴν ἐξουσίαν αὐτοῦ ὑπαγωγὴν τῆς παρανόμως ἰδρυθείσης Ἡγεμονίας Ἀντιοχείας, ὁ πάπας Ρώμης, τὸ μὲν ὅπως χρησιμοποίησιν καταλλήλως τὰς ἐκ τῶν Ἑνετῶν δυσχερείας τοῦ Βασιλέως, τὸ δὲ ὅπως προλάβῃ τὴν κατάργησιν τοῦ παρανόμως ὡσαύτως ἰδρυθέντος λατίνικου Πατριαρχείου Ἀντιοχείας, ἔχων δὲ καὶ ἀνάγκην τῆς υποστηρίξεως τοῦ Ἑλληνος Βασιλέως κατὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας πολεμοῦντος τὸν Πάπαν, ἐπεξήτησεν οὗτος τὰς πρὸς τὸν Βασιλέα σχέσεις⁷.

1. Διεσώθη τοῦ Πέτρου Χρυσολάνου ὁ λόγος περὶ τοῦ Ἁγίου Πνεύματος, ἐν Πατρ. Migne ἑλλ. 127, 911-920.

2. Ἀντιρρητικὴ πραγματεία τοῦ Φουρνῆ ἐδημοσιεύθη ἐν Ἀ ν δ ρ. Δ η μ η τ ρ α κ ο π ο υ λ ο υ, Ἐκκλησ. Βιβλιοθήκη, Α, 36 ἔς.

3. L. A l l a t i i, De Eccles. perp. consensione, 626. B a r o n i n s, ἐνθ' ἄν. XVIII, 264. Κατὰ τὸν Βαρώνιον «ἡ ἑλληνικὴ ἐκκλησία καὶ μετὰ τοῦτο ἐξήκολούθησε παραμένουσα ἐν τῇ αὐτῇ πλάνῃ, καίτοι ὁ αὐτοκράτωρ ἤθελε νὰ φαίνεται ὡς ἄνθρωπος διατελῶν ἐν ἐνότητι μετὰ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας». Προφανῶς πρόκειται περὶ ἐσφαλμένης ἀντιλήψεως Πρβλ. G r o s s o u, ἐνθ' ἄν. σ. 510.

4. C h. D i e h l, Histoire de l' Empire Byzantin, ¹² Paris 1984, σ. 155.

5. Κ ί ν ν α μ ο ς VI, 10. Ν. Χ ω ν ι ᾶ τ η ς V 9 220. F. C h a l a n d o n Jean II Comnène et Manuel I Comnène, Paris 1912, σ. 10. Π α π α ρ ρ η γ ο - π ο ὄ λ ο υ Ἱστορία Δ 555.

6. Κ ί ν ν α μ ο ς VI, 10. C h a l a n d o n 156 158.

7. J. L a n g e n Geschichte der römischen Kirche II 296, Bonn 1893.

Ἀποστείλας πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦτον ἔγραψεν ἐπιστολὴν ἐν ἣ πρὸς τοῖς ἄλλοις προέτεινε καὶ τὴν τῶν Ἐκκλησιῶν ἔνωσιν. Ὁ Βασιλεὺς ἀπαντήσας τῷ 1124 ἐδείχθη προθυμότητος εἰς τὸ ἔργον τῆς ἐνώσεως καὶ ἔδωκεν ὠρισμένα παραγγελίας πρὸς τὸν εἰς Ρώμην ὑπ' αὐτοῦ ἀποσταλέντα, μεθ' οὗ καὶ πλοῦσια δῶρα πρὸς τὸν Πάπαν ἔπεμψεν¹. Ἀλλ' οὐδὲν ἐκ τούτου προέκυψεν ἀποτέλεσμα ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως. Ὁμοίως φιλόφρων ὑπῆρξεν ἡ ἀπάντησις τοῦ Ἰωάννου Κομνηνοῦ πρὸς τὸν Πάπαν Ρώμης Ὀνώριον β' (1124—1130), πρῶτον γράψαντα πρὸς τὸν Κομνηνόν, ἀλλ' ὅπως καὶ ἐν τῇ πρὸς τὸν Κάλλιστον ἐπιστολῇ γενικῶς οὗτος περὶ τῆς ἐνώσεως ἐκφράζεται². Εἶναι δὲ προφανές ὅτι ὁ Ἰωάννης Κομνηνὸς τὰς ἀδίκους παρὰ τῆς Ἐνετίας πέσεις ὑφιστάμενος ἐδείκνυτο πρόθυμος πρὸς τοὺς Πάπας χωρὶς νὰ πιστεῖ ἕως τὸ δυνατὸν τῆς ἐνώσεως³. Εἰς πρότασιν τοῦ Κομνηνοῦ περὶ πολιτικῆς συμπράξεως κατὰ τῶν Νορμαννῶν ὁ Αὐτοκράτωρ τῆς Γερμανίας Λωθάριος τῷ 1135 ἐπὶ Πάπα Ἰννοκεντιου β' (1130—1143) ἀπέστειλεν εἰς ΚΠολιν εἰδικὴν πρεσβείαν πρὸς συνεννόησιν ὑπὸ τὸν Ἀρχιεπίσκοπον Ἀφελβέργης Ἀνσελμον, διακεκριμένον θεολόγον⁴, δυνάμενον καὶ νὰ συζητήσῃ μετὰ τῶν Ἑλλήνων περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν.

Περὶ τῶν συζητήσεων αὐτοῦ ἔχομεν πληροφορίας παρὰ τοῦ ἰδίου, συντάξαντος τρεῖς Διαλόγους⁵. Διὰ τῶν καλῶν αὐτοῦ τρόπων ὁ Ἀνσελμος ἀπέκτησε τὴν συμπάθειαν καὶ τὴν ἐμπιστοσύνην τοῦ Βασιλέως Ἰωάννου Κομνηνοῦ καὶ τῶν περὶ αὐτόν. Συνεξήτήσε δ' ἐν δημοσίᾳ διηγῆσαι ἰδίως μετὰ τοῦ Νικητὰ Μητροπολίτου Νικομηδείας τῇ 10 Ἀπριλίου παρὰ τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Εἰρήνης ἐν ὑπαίθρῳ, παρόντος τοῦ Βασιλέως μετ' ἄλλων ἐπισήμων καὶ πλήθους λαοῦ καὶ μετὰ μίαν ἑβδομάδα ἐντὸς τοῦ ναοῦ τῆς Ἁγίας Σοφίας. Λέγει δὲ περὶ τοῦ Νικητὰ ὁ Ἀνσελμος ὅτι ἦτο «ὁ πρῶτος τῶν δώδεκα Διδασκάλων, οἵτινες κατὰ τὴν συνήθειαν τῶν Ἑλλήνων διευθύνουσι

1. A u g. T h e i n e r, Monumenta spectantia ad unionem ecclesiarum graecae et romanae, Vindobonae 1872, σ. 1—2. Σ π. Λ ά μ π ρ ο υ, Αὐτοκρατόρων τοῦ Βυζαντίου χρυσόβουλλα καὶ χρυσᾶ γράμματα ἀναφερόμενα εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, «Ν. Ἑλληνομνήμων», ΙΑ' 1914, σ. 106—108.

2. T h e i n e r, ἔνθ' ἄν. σ. 4—5. Σ π. Λ ά μ π ρ ο υ, ἔνθ' ἄν. σ. 109—119.

3. C h a l a n d o n, ἔνθ' ἄν. σ. 163. N o r d e n, Das Papsttum und Byzanz σ. 100. J. G r o s s o u, Σχέσεις τῶν Αὐτοκρατόρων Ἰωάννου β' καὶ Μανουὴλ α' Κομνηνῶν πρὸς τὸ ζήτημα τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν τῷ Περιοδικῷ Ἔργα τῆς Ἀκαδημίας Κιέβου, ἔτ. 1912, ΙΙΙ, 628—9.

4. J. D r ä s e k e, Bischof Anselm von Havelberg, ἐν Zeitschrift für Kirchengeschichte. τ. XXI, σ. 164.

5. Dialogi, libri tres, Πατρ. Migne ser. lat. 188, col. 1140—1248. Οἱ Διάλογοι οὐνετάχθησαν ὑπὸ τοῦ Ἀνσελμου κατὰ πρότασιν τοῦ Πάπα Εὐγενίου γ' πολὺν μετὰ τὰς συζητήσεις χρόνον καὶ ἀπὸ μνήμης, ἐπομένως εἶναι δυνατὸν νὰ ὑπάρχωσιν ἐν αὐτοῖς καὶ ἀνακρίβεια.

τὴν σπουδὴν τῶν ἐλευθέρων ἐπιστημῶν καὶ τῆς Ἀγ. Γραφῆς, ἄρχουσιν ἐπὶ τῶν λοιπῶν λογίων ὡς ἀνώτεροι πάντων κατὰ τὰς γνώσεις, καὶ πρὸς τοὺς ὁποίους ἀπευθύνονται διὰ τὴν ἐπίλυσιν τῶν δυσχερεστάτων ζητημάτων, αἱ δὲ ἀποφάνσεις αὐτῶν γίνονται ἀποδεκταὶ καὶ καταγράφονται ἄνευ ἀντιρρήσεως ὡς θέσεις ἀναμφισβήτητοι»¹. Ἐν τῇ ἀρχῇ τῆς συζητήσεως ἐδήλωσεν ὁ Ἄνσελμος ὅτι σκοπὸν ἔχει οὐχὶ νὰ ἐρίσῃ, ἀλλὰ νὰ διαγνώσῃ καλύτερον τὴν πίστιν τῶν Ἑλλήνων καὶ ἑαυτοῦ καὶ ν' ἀναζητήσῃ μετὰ τοῦ ἔλλογιμοτάτου ἕλληνος συζητητοῦ τὴν ἀλήθειαν. Ἡ δὴλῳσις αὕτη ἐνεποίησεν ἀρίστην ἐντύπωσιν. Ὁμίλησεν ὁ Ἄνσελμος περὶ τῆς ἐκπορεύσεως τοῦ Ἀγίου Πνεύματος καταλήξας εἰς τὸ συμπέρασμα ὅτι τὸ Ἀγ. Πνεῦμα ἐκπορεύεται ἐκ τοῦ Πατρὸς μὲν «*proprie*», ἐκ δὲ τοῦ Υἱοῦ «*non proprie*». Ὁ Νικήτας Νικομηδείας ἐδήλωσεν ὅτι δὲν θὰ ἐδυσκολεύοντο οἱ Ἕλληνες ν' ἀποδεχθῶσι τοῦτο, ἀλλ' ὑπὸ τὸν ἀπαραίτητον ὄρον νὰ ἐγκριθῇ ὑπὸ Οἰκουμενικῆς Συνόδου, συνεφώνησε δ' εἰς τοῦτο καὶ ὁ Ἄνσελμος, ὄθεν ἡ περὶ τοῦ *Filioque* συζήτησις ἔληξεν εἰρηνικῶς. Κατὰ τὴν β' συζήτησιν προὐκλήθη τὸ ζήτημα περὶ τοῦ ἄρτου τῆς θείας Εὐχαριστίας καὶ περὶ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα. Ἡ συζήτησις διεξήχθη μετὰ πολλῆς σοβαρότητος καὶ ψυχραιμίας ἐκατέρωθεν. Εἰς παρατήρησιν τοῦ Ἀνσέλμου ὅτι αἱ αἰρέσεις ἐκ τῆς Ἀνατολῆς προῆλθον ὁ Νικήτας ἀντιπαρετήρησεν ὅτι τοῦτο ἐξηγεῖται ἐκ τῆς πνευματικῆς ἀναπτύξεως καὶ τῶν θεωρητικῶν τῆς Ἀνατολῆς τάσεων καὶ ὅτι ναὶ μὲν πᾶσαι αἱ αἰρέσεις ἐκ τῆς Ἑλλάδος προῆλθον, ἀλλὰ καὶ ἐν τῇ Ἑλλάδι πάλιν κατεπολεμήθησαν. Περὶ δὲ τοῦ πρωτείου τοῦ Πάπα εἶπεν ὁ Νικήτας «Ἐὰν ὁ Ρωμαῖος Ποντίφηξ, ἐπὶ τοῦ ὑψηλοῦ τῆς δόξης του καθήμενος θρόνον, ἤθελε νὰ βροντᾷ καὶ ὡς ἀπὸ ὕψους νὰ ῥίπτῃ πρὸς ἡμᾶς τοὺς νόμους αὐτοῦ, ἐὰν ἤξiou νὰ εἶναι δικαστῆς ἡμέτερος καὶ τῶν ἡμετέρων Ἐκκλησιῶν καὶ δὴ νὰ ἄρῃ ἡμῶν ἄνευ τῆς ἡμετέρας συγκαταθέσεως ἀλλ' αὐθαίρετως, πῶς ἠδύναντο νὰ ὑπάρχωσι μετὰ τῶν ἡμῶν ἀδελφικαὶ ἢ πατρικαὶ σχέσεις; τίς θὰ ἠδύνατο νὰ ὑποφέρῃ τοῦτο ἀγογγύστως; Ἐν τοιαύτῃ περιπτώσει θὰ ἠδυνάμεθα νὰ ὀνομάσωμεν ἑαυτοὺς πραγματικοὺς δούλους καὶ οὐχὶ τέκνα τῆς Ἐκκλησίας, ἐὰν δὲ ἦτο ἀναγκαῖον νὰ ἐπιτεθῇ ἐπὶ τοῦ ἀρχιῆσκου ἡμῶν τηλοκοῦτος βαρὺς ξυγός, δὲν θὰ ἔμεινεν ἑτερόν τι ἢ μόνῃ ἢ Ρωμαϊκῇ Ἐκκλησίᾳ ν' ἀπολαύῃ ἐλευθερίας κατὰ τὴν ἰδίαν αὐτῆς προαίρεσιν. Καὶ τότε μόνῃ βεβαίως θὰ ὑπηγόρευε ταῖς λοιπαῖς Ἐκκλησίαις νόμους, αὕτη ἰσταμένη ὑπεράνω παντὸς νόμου, καὶ θὰ ἦτο οὐχὶ μήτηρ πραεῖα διὰ τὰ τέκνα αὐτῆς, ἀλλ' αὐστηρὰ καὶ αὐταρχικὴ κυρία δούλων. Τότε εἰς τί θὰ ἐχρησίμευεν ἡμῖν ἡ γνώσις τῆς Ἀγίας Γραφῆς, εἰς τί ἡ ἐπιστημονικὴ μόρφωσις; εἰς τί αἱ ἐπιστημονικαὶ διδασκαί τῶν διδασκάλων; εἰς τί αἱ εὐγενεῖς ἱκανότητες τῶν ἑλλήνων λογίων; Ἡ μοναδικὴ τοῦ Ρωμαίου Ποντίφηκος ἀρχή, ἥτις, ὡς λέγεις, ὑπέρ-

1. Αὐτόθι, col. 1141 b.

κεῖται πάντων, θὰ καθίστα ταῦτα πάντα περιττά. Αὐτὸς θὰ ἦτο ἐπίσκοπος μόνος, μόνος διδάσκαλος, καὶ μόνος αὐτὸς καὶ μοναδικὸς ποιμὴν θὰ ἦτο ὑπεύθυνος ἀπέναντι τοῦ Θεοῦ διὰ πάντας τοὺς ἐμπεπιστευμένους αὐτῷ! Οὐδὲν σύμβολον διδάσκει ἡμᾶς περὶ Ρωμαϊκῆς, ἀλλὰ περὶ Μιᾶς Ἁγίας, Καθολικῆς καὶ Ἀποστολικῆς Ἐκκλησίας. Ταῦτα λέγοντες περὶ τῆς Ρωμαϊκῆς Ἐκκλησίας, καίτοι ἄλλως σεβόμεθα αὐτήν, δὲν πιστεύομεν ὅτι ὀφείλομεν ν' ἀκολουθῶμεν αὐτῇ ἐν πᾶσιν, οὐδ' ὅτι χρεωστοῦμεν νὰ καταλίπωμεν τὰ δόγματα ἡμῶν καὶ ν' ἀποδεχθῶμεν τὰς τελετὰς αὐτῆς καὶ τὰ ἔθιμα, μὴ δοκιμάζοντες αὐτὰ πρὸς τὸ κῦρος καὶ τὸν νοῦν τῶν ἱερῶν Γραφῶν, ἀλλὰ τρέχοντες ὀπισθεν αὐτῆς ὡς τυφλοί. Οἱ σοφοὶ τῶν Ἑλλήνων καὶ τῶν Λατίνων κρινάτωσαν περὶ τούτου! Εἶν' εὐνόητος ἡ ἐκ τῶν λόγων τούτων ἐντύπωσις ἐπὶ τοῦ πληροῦντος τὸν ναὸν τῆς Ἁγίας Σοφίας πλήθους· καὶ ἠθέλησε μὲν ὁ Ἄνσελμος νὰ εἶπῃ ὅτι ὁ Νικήτας δὲν θὰ ἐλάλει οὕτω ἐὰν ἐγίνωσκε τὴν πίστιν, τὴν σοφίαν, τὴν εἰλικρίνειαν, τὴν δικαιοσύνην καὶ τὴν πρὸς πάντα τὸν κόσμον ἀγάπην τῆς Ρωμαϊκῆς ἔδρας καὶ ἰδίως τὴν ἀκρίβειαν περὶ τὰς ἐκκλησιαστικὰς ὑποθέσεις καὶ τὴν ἐλευθερίαν περὶ τὰς κρίσεις, ἀλλ' ἐν τέλει συνεφώνησε μετὰ τοῦ Νικήτα εἰς τὸ ὅτι ἡ διαίρεσις τῶν Ἐκκλησιῶν στηρίζεται οὐχὶ ἐπὶ οὐσιωδῶν διαφορῶν περὶ τὴν πίστιν καὶ τὴν λατρείαν καὶ οὕτω εἶναι ποθητὴ ἡ σύγκλησις Οἰκουμενικῆς Συνόδου, πρὸς τοῦτο δὲ ἀπαιτεῖται ἀδιάλειπτος ἐργασία¹.

Προφανῶς τὴν γνώμην ταύτην περὶ τῆς λύσεως τοῦ ζητήματος τῆς ἐνώσεως δι' Οἰκουμενικῆς Συνόδου συνεμερίζετο καὶ ὁ Βασιλεὺς Ἰωάννης Κομνηνός, δὲν εἶναι δὲ ἀπίθανον τῷ ὄντι ὅτι προὐκάλεσε τὰς δημοσίας ἐκείνας συζητήσεις καὶ διὰ νὰ προδιαθέσῃ τὸν λαὸν καὶ διὰ νὰ μὴ ἀναλάβῃ μόνος καὶ προσωπικῶς τὴν εὐθύνην τῆς ἐπιλύσεως τοῦ σοβαροῦ ἐκείνου ἐκκλησιαστικοῦ ζητήματος². Πάντως δὲ διὰ τοῦ Ἄνσελμου διεβιβάσθησαν πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας τὰ λεχθέντα ὑπὸ τοῦ Νικήτα Νικομηδείας περὶ τῶν ὕφισταμένων μεταξὺ τῶν δύο Ἐκκλησιῶν διαφορῶν καὶ περὶ τοῦ τρόπου τῆς ἄρσεως αὐτῶν, εἰς ἀπάντησιν πρὸς τὸ ἐρώτημα αὐτοῦ πῶς δύναται ν' ἀρθῇ τὸ σχίσμα.

Ὁ μεγαλοπράγμων ὅμως υἱὸς τοῦ Ἰωάννου Μανουὴλ Κομνηνός, διανοούμενος ν' ἀποκαταστήσῃ τὸ παλαιὸν Ρωμαϊκὸν Κράτος καὶ νὰ στεφθῇ Αὐτοκράτωρ ἐν Ρώμῃ, συντονώτερον ἐπιδίωξε τὰς πρὸς τοὺς πάπας σχέσεις, ἔχων λατινίδα σύζυγον καὶ προτιθέμενος ταυτοχρόνως νὰ καταστήσῃ καὶ

1. Πατρ. Migne 188, col. 1219, 1248. Πρβλ. A Catansky, Ἱστορία τῶν ἀπολειφῶν πρὸς ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἐν Πετροπολίει 1868, σ. 74 ἐξ. Δημητράκου ο πο ὄ λ ο υ, Ἱστορία τοῦ Σχίσματος, σ. 31, 32. Schröckh, Christl. Geschichte, XXIX, σ. 383 ἐξ.

2. Grossou, ἐνθ' ἀν. σ. 632. 3.

τὸν Πάπαν ὑποχείριον¹. Ἀντιθέτως δὲ ὁ Πάπας ἐπεδίωκε τὰς σχέσεις ἐκείνας ἐπὶ τῷ σκοπῷ τῆς ἐπεκτάσεως τῆς δεσποτείας αὐτοῦ καὶ ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς Ἐκκλησίας καὶ ἐπὶ τοῦ Βασιλέως. Ὁ Εὐγένιος γ' (1145—1153), πρὸς ὃν συνῆψε σχέσεις ὁ Μανουὴλ Κομνηνός, εἶχεν ἐπικυρώσει τὴν ὑπὸ τοῦ λατίνου μοναχοῦ Γρατιανοῦ καταρτισθεῖσαν συλλογὴν τῶν ἐκκλησιαστικῶν νόμων καὶ διατάξεων, ἐν ἧ ἢ πρὸς τοῖς ἄλλοις λέγεται «Ἡ ἁγία Ῥωμαϊκὴ Ἐκκλησία ἐπικυρεῖ μὲν τοὺς κανόνας, ἀλλ' οὐδαμῶς ὑπ' αὐτῶν δεσμεύεται, οὐδ' ὑπάγεται ὑπ' αὐτοῖς. Καὶ καθὼς ὁ Ἰησοῦς Χριστός, δοὺς τὸν Νόμον, ἐξεπλήρωσε μὲν αὐτὸν ἴν' ἁγίαση αὐτὸν δι' ἑαυτοῦ, ἔπειτα δ' ὅπως δεῖξῃ ὅτι εἶναι κύριος τοῦ Νόμου ἀπήλλαξε μὲν ἑαυτόν, ἐξήρесе δὲ καὶ τοὺς ἑαυτοῦ Ἀποστόλους πάσης ὑποταγῆς τοῖς νόμοις, οὕτω καὶ οἱ Ἱεράρχαι τοῦ πρώτου θρόνου (τ. ἔ. τῆς Ῥώμης) σέβονται μὲν τοὺς κανόνας εἴτε παρ' αὐτῶν εἴτε συναίνεσει αὐτῶν παρ' ἄλλων τεθειμένους καὶ ἐκπληροῦσιν αὐτοὺς μετριοφροσύνης ἕνεκα, ἵνα καὶ παρὰ τῶν ἄλλων τηρηθῶσιν, ὁσάκις ὁμοῦ θέλουσιν εἴτε διὰ προσταγμάτων εἴτε διὰ τῆς διαγωγῆς αὐτῶν (τ. ἔ.) παραβαίνοντες αὐτοὺς δεικνύουσιν ὅτι εἶναι ὑπέρτεροι τῶν κανόνων, οἵτινες ἐξ αὐτῶν ἀπορρέουσιν». Εἶναι πρόδηλον ὅτι τοιαῦται δοξασίαι καθίστων τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν ἀκατόρθωτον χρῆμα, ἀλλ' ὁ Βασιλεὺς Μανουὴλ Κομνηνός ἐπεδίωξεν αὐτήν, ἐφ' ὅσον δι' αὐτῆς ἠδύνατο νὰ προλάβῃ μεγάλους ἀπὸ τῆς Δύσεως κινδύνους τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας.

Ὅντως δὲ ὁ τῆς Σικελίας Βασιλεὺς Ρογήρος β' πάντα ἐκίνει λίθον ὅπως στρέψῃ τὰς Σταυροφορίας ἐναντίον τῆς Αὐτοκρατορίας, εἰς τοῦτο δὲ παρεκκεῖται καὶ ὁ τῆς Γαλλίας Βασιλεὺς Ἑρρίκος ζ'. Ὁ παρ' αὐτῶν μεγάλως ἰσχύων Ἐπίσκοπος Ζοφρονά φανερώς ἐκήρυττε σταυροφορικὸν πόλεμον ἐναντίον τοῦ Βυζαντίου καὶ τῶν «σχισματικῶν Γραικῶν» καταγγέλλων τὸν ἑλληνα Βασιλέα ἐχθρὸν τῶν Σταυροφόρων². Ἐὰν τὰς τάσεις τῶν δυτικῶν ἡγεμόνων καὶ τὰ κηρύγματα τῶν Ἐπισκόπων ἐνεκολλοῦτο ὁ Πάπας, ὁ κίνδυνος τῆς ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας ἦτο προφανής. Ἀλλ' ὁ Πάπας Εὐγένιος γ' ζητῶν νὰ ὠφεληθῇ ἐκ τῆς δυσγεροῦς τῶν Ἑλλήνων θέσεως διανοήθη νὰ ὑποτάξῃ τὴν Ἐκκλησίαν ΚΠόλεως ὑπὸ τὴν ἑαυτοῦ ἐξουσίαν. Τοῦτο ἐξεδήλωσεν ὁ Πάπας ἐν ἐπιστολῇ αὐτοῦ πρὸς τὸν Ἐπίσκοπον Ἑρριτικόν, ὃν παρεκάλεσε πάση δυνάμει νὰ ὑποστηρίξῃ τοὺς παπικούς λεγάτους παρὰ τῷ Γερμανῷ καὶ τῷ Γάλλῳ Αὐτοκράτορι καὶ θερμῶς νὰ μεσιτεύσῃ παρὰ τῷ Κοιρανῷ ὅπως συντελέσῃ εἰς τὴν ἐξύψωσιν τῆς λατινικῆς Ἐκκλησίας καὶ τὴν μετ' αὐτῆς ἔνωσιν τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως³. Περὶ τὸν χρό-

1. Norden, ἐνθ' ἄν. σ. 101. Chalandon, ἐνθ' ἄν. σ. 360.

2. Norden 79. Chalandon 295.

3. Migne Ser. lat. 180, 1251—2. Πρβλ. Langen ἐνθ' ἄν. II 384.

νον δ' ἐκεῖνον ληφθεῖσα ἐπιστολὴ τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ ἔτι μᾶλλον ἐνίσχυσε τὰς σκέψεις τοῦ Πάπα ὅπως ἡ ἀρξαμένη νέα Σταυροφορία συντελέσῃ εἰς τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν. Ἄλλ' ἐλυπήθη ὁ Πάπας μαθὼν ὅτι ὁ Ἐπίσκοπος Ἐρρῖκος ἔστρεψε τὴν Σταυροφορίαν ἐναντίον τῶν βορείων Σλαύων πρὸς ἐκχριστιάνισιν αὐτῶν καὶ ἐν δευτέρῳ πρὸς τὸν εἰρημέμον Ἐπίσκοπον ἐπιστολῇ ἐξεδήλωσε τὴν ἰδιαιτέραν αὐτοῦ ἐπιθυμίαν ὑπὲρ τῆς ἐνώσεως τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως μετὰ τῆς Λατινικῆς¹. Αἱ προσπάθειαι ὅμως αὐταὶ τοῦ Πάπα οὐδὲν ἀπέδωκαν ἀποτέλεσμα, μετὰ δὲ τὴν ἀποτυχίαν τῆς β'. Σταυροφορίας ὁ Γάλλος Βασιλεὺς Ἐρρῖκος ζ' ζωηρῶς ὑπεστήριξε τὰς πολεμικὰς κατὰ τοῦ Βυζαντίου τάσεις τοῦ Ρογήρου τῆς Σικελίας. Ἄλλὰ καὶ αὐτὸς ὁ Πάπας συνεμάχησε τῷ 1149 μετὰ τοῦ Ρογήρου κατὰ τοῦ Βυζαντίου, ὅθεν ὁ Μανουὴλ πρὸς ἀπόκρουσιν τοῦ κινδύνου συνεμάχησε μετὰ τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Κορράδου, οὕτω δ' ἀπέτυχεν ὁ Πάπας Εὐγένιος γ'.

Ὁ διάδοχος αὐτοῦ Ἀδριανὸς δ' (1154-1159) ἐπεδίωξεν ὡσαύτως πρὸς πολιτικοὺς σκοποὺς τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν, ἀλλ' ἐκ τῶν σχετικῶν ἐνεργειῶν αὐτοῦ ἐν μόνον διεσώθη μνημεῖον, ἡ πρὸς Βασίλειον τὸν ἐξ Ἀρχίδος Ἀρχιεπίσκοπον Θεσσαλονίκης ἐπιστολή. Τὸν Βασίλειον ἐγνώρισε καλῶς ὁ Ἐπίσκοπος Ἀφελβέργης Ἀνσελμος, ὅστις τῷ 1154 μεταβάς εἰς ΚΠολιν ὡς ἀντιπρόσωπος τοῦ Αὐτοκράτορος τῆς Γερμανίας Φρειδερίκου Βαρβαρόσσα ζητήσαντος ὡς σύζυγον τὴν ἀνεψιάν τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ Μαρίαν, διήλθε τῆς Θεσσαλονίκης ἔνθα ἐγνώρισε τὸν τότε Ἀρχιεπίσκοπον αὐτῆς Βασίλειον καὶ συνεζήτησε μετ' αὐτοῦ τῇ 2 καὶ 3 Ὀκτωβρίου 1154 περὶ τῆς ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν ἀρίστας ἀποκομίσας ἐντυπώσεις. «Εὐχομα γενέσθαι τὴν ἔνωσιν τῶν Ἐκκλησιῶν καὶ ἅμα παραδοῦναι τὴν ψυχὴν τῷ Κυρίῳ» ἤρξατο λέγων ὁ Ἀνσελμος, τὴν αὐτὴν δ' ἐπιθυμίαν ἐξεδήλωσε καὶ ὁ Βασίλειος, προσθεὶς ὅτι περὶ τῆς ἐνώσεως «ὁ φιλόχριστος Βασιλεὺς μᾶλλον τῶν ἄλλων σπουδάζει»². Ἐκ τοῦ Ἀνσέλμου προφανῶς πληροφορηθεὶς περὶ τοῦ Βασιλείου ὁ Πάπας Ἀδριανὸς καὶ θέλων νὰ προσελκύσῃ αὐτὸν εἰς τὰ ζητήματα τῆς ἐνώσεως, ὅτε ἀπέστειλεν εἰς ΚΠολιν πρὸς τὸν Ἀδριανὸν ἀντιπροσώπους, ἔγραψε καὶ πρὸς τὸν Βασίλειον παραβαλὼν ἑαυτὸν μὲν πρὸς τὸν Ἱ. Χριστόν, τὴν δὲ Ἑλληνικὴν Ἐκκλησίαν πρὸς τὴν ἀπολωλυῖαν δραχμὴν τῆς Γραφῆς καὶ πρὸς τὸ ἀποσλανηθὲν πρόβατον³. Εἰς ταῦτα ἀπαντήσας ὁ Βασίλειος ἔγραψε «τί πρὸς ἡμᾶς ἡ παραβολὴ τοῦ πλανηθέν-

1. Langen II 385.

2. J. Schmidt, Des Basilius aus Achrída, Erzbischof von Thess. bisher unedirte Dialoge, München 1901. Β. Basilewsky, Βασιλείου τοῦ Ἀρχιδινοῦ, Ἀρχιεπισκόπου Θεσσαλονίκης ἀνέκδοτος ἐπιτάφιος λόγος εἰς τὴν Εἰρήνην, ἐν τοῖς «Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς» Πετροπόλεως, τ. 1 τεύχ. 1 σελ. 60 ἐξ.

3. Mansi, XXI, 795--799.

τος προβάτου, ἀγιώτατε Πάπα; τί δὲ ἡ εἰκὼν τῆς ἀπολωλυίας δραχμῆς; ἡμεῖς γὰρ οὔτε ἐκπεσόντας ἑαυτοὺς φαμέν, ἐστήκαμεν δὲ Θεοῦ χάριτι ἐπὶ τῆς τοῦ μακαρίου Πέτρου ὁμολογίας ἀσφαλῶς τε καὶ ἀκλινῶς καὶ ὄν ἐκεῖνος ὡμολόγησε καὶ ἐκήρυξεν ὁμολογοῦμεν καὶ κηρύττομεν μὴ ξενίζοντες τι τῶν τοῖς ἁγίοις Πατράσι συνοδικῶς δεδογμένων μὴ προστιθέντες τοῖς Εὐαγγελικοῖς καὶ Ἀποστολικοῖς λόγοις ἄχρι μᾶς κεραίας ἢ ἰῶτα ἑνός»¹. Ὁ Βασίλειος ἐθεώρει δυνατὴν τὴν ἔνωσιν διὰ τῶν προσπαθειῶν τοῦ Πάπα, ἔχοντος σύμφωνον ἐν τούτῳ καὶ τὸν Ἑλληνα Βασιλέα, ὑπέσχετο δὲ νὰ συμπράξῃ καὶ αὐτός. Καλεῖ δὲ τὸν Μανουὴλ ὁ Βασίλειος «κρατατότατον καὶ μέγιστον ἐν βασιλεῦσι καὶ ἀκρότατον τὴν εὐσέβειαν καὶ τὴν ἰσχνὴν ἀπροσμάχητον καὶ τὴν φρόνησιν ἀνυπέρβλητον καὶ ἐν πᾶσι τοῖς καλοῖς πάντων τῶν ἀπ' αἰῶνος θαυμαζομένων ὀνομαστότατον». Ἀλλ' ὡς πληροφοροῦμεθα παρὰ τοῦ χρονογράφου Κιννάμου, οἱ τοῦ Πάπα ἀπεσταλμένοι πρὸς τὸν Κομνηνὸν τῷ 1155 ἐζήτησαν ἀπλῶς τὴν πολεμικὴν σύμπραξιν τῶν Ἑλλήνων μετὰ τοῦ Πάπα.

Ἐπὶ τοῦ ἐφεξῆς Πάπα Ἀλεξάνδρου γ' (1159-1181) ὁ Μανουὴλ λαμβάνει τὴν πρωτοβουλίαν τῶν πρὸς ἔνωσιν ἐνεργειῶν μεθ' ὀρισμένου σχεδίου. Ὁ Πάπας παλαίων πρὸς τοὺς ἀνταπαιτητὰς τοῦ παπικοῦ θρόνου ἦλθεν σύγκρουσιν καὶ πρὸς τὸν Αὐτοκράτορα τῆς Γερμανίας Φρειδερίκον Βαρβαρόσσα, τὰς δυσχερεῖας δὲ ταύτας τοῦ Πάπα ἔχων ὑπ' ὄψει ὁ Μανουὴλ προέτεινε τὴν βοήθειαν αὐτοῦ πρὸς τὸν Πάπαν κατὰ τοῦ Βαρβαρόσσα, ἀντήλλαξε δὲ καὶ σχετικὰ γράμματα πρὸς λατίνους κληρικούς καὶ πρὸς τὸν Πάπαν ἅμα τῇ ἀναρρῆσει αὐτοῦ γράψαντος πρὸς τὸν Κομνηνόν, ὡς καὶ πρὸς τὸν Βασιλέα τῆς Γαλλίας Λουδοβίκον ζ'². Τῷ 1166 ὁ Κομνηνὸς ἀπέστειλεν εἰς Ρώμην τὸν Ἰορδάνην προτείνας τὴν ἔνωσιν τῆς Ἐκκλησίας ΚΠόλεως μετὰ τῆς Ἐκκλησίας Ρώμης ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Πάπα, ἐπὶ τῷ ὄρω ὅμως ν' ἀναγνωρισθῇ ὡς μόνος νόμιμος Αὐτοκράτωρ τῆς Ρώμης, καὶ ν' ἀφαιρεθῇ τὸ ἀξίωμα τοῦτο ἀπὸ τοῦ Βαρβαρόσσα, ὑπέσχετο δὲ ὁ Κομνηνὸς καὶ διὰ χρημάτων καὶ στρατοῦ νὰ βοηθήσῃ τὸν Πάπαν. Ἡ πρότασις τοῦ Κομνηνοῦ ἐφάνη τῷ Πάπα εὐπρόσδεκτος, ἀπεστάλησαν δὲ ἐπίσημοι κληρικοί ἐκ Ρώμης εἰς ΚΠολιν πρὸς διαπραγματεύσεις, αἵτινες ὅμως παρέμειναν ἄγνωστοι. Πάντως ἐπῆλθε σχετικὴ τις συμφωνία, διότι ὁ Κομνηνὸς διὰ τῶν ἐν Ἰταλίᾳ στρατιωτικῶν δυνάμεων ἐπετέθη κατὰ τοῦ Βαρβαρόσσα³. Μετὰ τετραετίαν πάλιν ὁ Κομνηνὸς προέτεινε δι' ἀπεσταλμένων αὐτοῦ βοήθειαν πρὸς τὸν Πάπαν κατὰ τοῦ Βαρβαρόσσα καὶ τὴν ὑποταγὴν τῆς Ἑλ-

1. Αὐτόθι, XXI, 799—802.

2. Πρβλ. Χωνιάτην VII 1—2. Mansi XXI 1007. Chalandon 558.

3. Chalandon 565. Grossou 644. Χωνιάτης VII 1—2. Langen 494.

ληνικῆς Ἐκκλησίας ὑπὸ τὸν Πάπαν ἐπὶ τῷ ὄρω τῆς ἀναγνωρίσεως αὐτοῦ ὡς Αὐτοκράτορος τῆς Ρώμης. Τὴν φορὰν ταύτην ὁ Πάπας ἔχων σύμφωνον καὶ τὸν Βασιλέα τῆς Σικελίας ἀπήντησεν ἀρνητικῶς, ἐπιστρέψας μάλιστα καὶ τ' ἀπὸ Κιόλεως βασιρικὰ δῶρα, οὐχ ἦτον ἀπέστειλε πάλιν ἀπεσταλμένους πρὸς προσωπικὴν μετὰ τοῦ Κομνηνοῦ συνεννόησιν. Ἡ παρουσία αὐτῶν ἐν Κιόλει προὐκάλεσε ζωηρὰς συζητήσεις καὶ ἐπηύξησε μᾶλλον τὸ μῖσος τῶν Ἑλλήνων κατὰ τῶν Λατίνων. Ὁ Κομνηνὸς συμμετέσχε καὶ προσωπικῶς τῶν συζητήσεων, ζητῶν νὰ εὕρῃ ἔδαφος συναντήσεως καὶ συμφωνίας, συνεκάλεσε δὲ τῷ 1170 πολυάριθμον Σύνοδον ὑπὸ τὴν προεδρείαν τοῦ Πατριάρχου Μιχαὴλ τοῦ Ἀγχιάλου (1169-1177). Οἱ Λατῖνοι προέτειναν τοῖς Ἑλλήσι τὴν ἄνευ ὄρων παραδοχὴν τοῦ πρωτεύου, τοῦ ἐκκλητίου καὶ τοῦ μνημοσύνου τοῦ Πάπα¹. Διεσώθη διάλογος μετὰ τοῦ Βασιλέως καὶ τοῦ Πατριάρχου ἐπὶ τοῦ ζητήματος τούτου, ἐξ οὗ καταφαίνεται ὅτι ὁ Βασιλεὺς προσεπάθει νὰ πείσῃ τὸν Πατριάρχην εἰς ὑποχώρησιν καὶ δι' ἄλλους λόγους, ἀλλὰ καὶ διότι τοῦτο ἀπῆτει τὸ συμφέρον τῆς Ἑλληνικῆς Αὐτοκρατορίας. Ὁ Πατριάρχης ἀπέκρουσε τὰς γνώμας τοῦ Αὐτοκράτορος, ὑποστηρίξας τὴν καθαρῶς ἐκκλησιαστικὴν ἄποψιν τοῦ ζητήματος, πείσας ἐν τέλει καὶ τὴν Σύνοδον καὶ αὐτὸν τὸν Βασιλέα Κομνηνόν, δηλώσαντα ὅτι τοῦ λοιποῦ θ' ἀπομακρυνθῆ ἀπὸ τῶν λατίνων ὡς ἀπὸ τοῦ δηλητηρίου τοῦ ὄφους. Ἡ Σύνοδος ὁλόκληρος ἐπευφήμησε τὸν Πατριάρχην ἀποδείξαντα, ὅτι ἡ ἔνωσις τῶν Ἐκκλησιῶν δύναται νὰ ἐπιτευχθῆ μόνον διὰ τῆς ὑπὸ τῆς Λατινικῆς Ἐκκλησίας ἀποδοχῆς τῆς ὀρθοδόξου διδασκαλίας. Κατὰ δὲ τὰς πληροφορίες τοῦ Μακαρίου Ἀγκύρας, «ὅτε Βασιλεὺς καὶ ἡ Σύνοδος καὶ πᾶσα ὁμοῦ ἡ Σύγκλητος βουλὴν κατεβάλλοντο, ἵνα τελείως ἀποκόψωσι τελείῳ χωρισμῷ τὸν Πάπαν καὶ πάντας τοὺς σὺν αὐτῷ, τὴν κρίσιν τοῦ Θεοῦ ἀφέντες εἰς τοῦτο· καὶ οὔτε αὐτοὺς τελείῳ ἀναθεματισμῷ παρέδωσαν καθὼς καὶ τὰς λοιπὰς αἰρέσεις, διὰ τὸ ἕνι αὐτοὺς μέγα καὶ περιβόητον ἔθνος»².

Εἶναι ἀληθὲς ὅτι ὁ Μανουὴλ Κομνηνὸς καὶ μετὰ τοῦτο δὲν διέκοψεν ἐντελῶς τὰς πρὸς τὴν Ρώμην σχέσεις αὐτοῦ, διότι τῷ 1176 γράψας πρὸς τὸν Πάπαν παρεκάλει αὐτὸν νὰ ἐξεγείρῃ Σταυροφορίαν κατὰ τῶν Τούρκων κα-

1. Ὁ Norden, ἐνθ' ἄν. σ. 96 σημ., ἀμφιβάλλει ἂν οἱ λατῖνοι ἐν τῇ Συνόδῳ τοῦ 1170 προέτειναν ταῦτα, ἀλλ' ἀβασίμως, πρβλ. Grossou, ἐνθ' ἄν. 646, 647 σημ. Κατὰ πᾶσαν πιθανότητα προὔτάθη ἐπὶ πλεον ἐν τῇ Συνόδῳ ὑπὸ τῶν λατίνων καὶ ἡ τήρησις τῶν αὐτῶν τελετῶν, ὅπερ ὡσαύτως ὁ Ἀλλάτιος ἐνθ' ἄν. σ. 665 δὲν ἀποδέχεται ἀβασίμως.

2. L. Allatii, De Ecclesiae occid. atque orient. perpetua consensione σ. 665. Δημητράκοπούλου, Ἱστορία τοῦ Σχίσματος, σ. 32 ἐξ. Ὁ Chr. Lorangeν ἐξέδωκε τὸν διάλογον ἐκ χειρογράφου τῆς ἐν Ἀθῶν. Λαύρας τοῦ ἁγ. Ἀθανασίου, ἐν τοῖς «Βυζαντινοῖς Χρονικοῖς» Πιερρουπόλεως, τόμ. XIV, σ. 344—357. A. Catansky ἐνθ. ἄν. σ. 64. Grossou, ἐνθ. ἄν. σ. 647—8.

ταλαβόντων τότε την Ἔδεσσαν¹, ἀλλ' οὐδένα πλέον ἐποίησατο περὶ ἐνώσεως τῶν Ἐκκλησιῶν λόγον.

Κατάστασις τῆς Ἐκκλησίας ἐπὶ Ἀνδρονίκου Κομνηνοῦ.

Μετὰ τὸν θάνατον τοῦ Μανουὴλ Κομνηνοῦ τῇ 2 Μαΐου 1182 ἐξεργάγη ἐν ΚΠόλει στάσις κατὰ τῆς λατινίδος συζύγου τοῦ Μανουὴλ Μαρίας κηδεμονουούσης τὸν νεαρὸν αὐτοῦ υἱὸν Ἀλέξιον. Τὴν στάσιν ὑπεκίνησεν ὁ πολύτροπος καὶ πολυπόριστος Ἀνδρόνικος Κομνηνός, υἱὸς τοῦ Ἰσαακίου Κομνηνοῦ, νεωτέρου υἱοῦ τοῦ Ἀλεξίου β', ὅστις εἰσελθὼν εὐφημούμενος εἰς τὴν ΚΠολιν κατ' ἀρχὰς μὲν ἀνεκηρύχθη συνάρχων τοῦ νεαροῦ Ἀλεξίου ἀπὸ τοῦ Ὀκτωβρίου 1183, ἀλλὰ κατὰ Σεπτέμβριον τοῦ ἐπομένου ἔτους ἐγένετο μονοκράτωρ. Ἀξιοσημείωτον δ' ὅτι ἡ στάσις προσέλαβεν ἀντιλατινικὸν χαρακτήρα, διότι ὁ λαὸς ἀκάθεκτος ὤρμησεν εἰς τὰς λατινικὰς συνοικίας μετὰ πρωτοφανοῦς ἀγριότητος ἔνεκα τοῦ πρὸς τοὺς λατίνους μίσους, καὶ δὴ κατὰ τῶν Λατίνων ἐμπόρων, οἵτινες ἐπὶ γενεὰς ὄλας ἔπινον τὸ αἷμα τοῦ λαοῦ διὰ τῆς αἰσχροκερδείας αὐτῶν.

Ἡ διπλῆ ὄψις τοῦ Ἀνδρονίκου, ἀνάκλασις κακίας καὶ ἀρετῆς, ἀπετυπώθη ἐν τῇ βασιλείᾳ αὐτοῦ· ἀφ' ἐνὸς μὲν ἐπεκράτησε μεγάλη ἐσωτερικὴ τάξις καὶ παραδειγματικὴ διοίκησις, ἀφ' ἑτέρου δὲ κατεδιώχθησαν ἀπηνῶς οἱ ἐχθροὶ αὐτοῦ καὶ ἐδημεύθη αὐτῶν ἡ περιουσία. Ἡ βασίλισσα Μαρία ἀπηνυχονίσθη ὡς ἔνοχος ἐσχάτης προδοσίας. Ὡς γνωστὸν δὲ ὁ Ἀνδρόνικος εἶχε μεγάλην θεολογικὴν μόρφωσιν, καὶ ἐπειδὴ ἐν Ἀδριανουπόλει καὶ ἐν Θεσσαλονίκῃ παρουσιάσθησαν Ἰουδαῖζοντές τινες, συνέγραψε πλὴν ἄλλων πραγματείας κατὰ Ἰουδαίων. Αὐστηρῶς προέλαβεν ὁ Ἀνδρόνικος ἀπόπειραν ἀνακινήσεως τοῦ ζητήματος περὶ τῆς σημασίας τοῦ «ὁ πατήρ μου μείζων μου ἔστι», ἀπειλήσας νὰ ρίψῃ εἰς τὸν ποταμὸν τοὺς περὶ τούτου συζητούντας Ἐπίσκοπον Πατρῶν Εὐθύμιον καὶ Ἰωάννην Κίνναμον. Θελήσας δὲ νὰ συζεύξῃ τὸν νεαρὸν Ἀλέξιον μετὰ τῆς ἀνεπιὰς αὐτοῦ Εἰρήνης, ἐξαδέλφους ἄντας, ἐζήτησε παρὰ τοῦ Πατριάρχου Θεοδοσίου α' (1178—1183) νὰ εὐλογήσῃ τὸν παράνομον γάμον, ἀλλ' ὁ Θεοδόσιος ἀντέστη γενναίως «οὔτε γὰρ ἡ Ἀνδρονίκου τοῦτον ἐξέκλινε μεγαλειότης, οὐθ' ἡ τῶν αὐτοῦ λόγων ἐστυφέλιξε δύναμις, οὐθ' αἱ ἀπειλαὶ διατάραξαν, ἀλλ' ἦν ἀτίνακτος ὡς ἐκεῖνος ὁ πρόβουλος, περὶ ὃν κῦμα ὀρθὸν ἀνίσταται καὶ ἄλλη περιμορμύρουσα, ὁ δὲ εἰς ἀφρόν διαλύων καὶ μακρὰ κλάειν ἐὼν εἰς τὴν ἠχῆσσαν θάλασσαν ἐπὶ τῆς αὐτῆς ἐστήρικται βάσεως». Ἡναγκάσθη ὁμοῦς ὁ Πατριάρχ-

1. Theiner — Miklosich, ἐνθ' ἄν. σ. 6 ἐξ. Σπ. Λάμπρου, «Ν. Ἑλληνομνήμων», ΙΑ, σ. 112 ἐξ. Mansi, Sacrorum concil. nova et amplissima Collectio XX, 974· πρβλ. Langen, ἐνθ' ἄν. σ. 527.

χης νὰ παραιτηθῆ, ὁ δὲ Ἀνδρόνικος, τὴν παραίτησιν ταύτην ὡς δεξιωμα κάλλιστον τύχης δεξάμενος τὸν μὲν γάμον ἐτέλεσε διὰ τοῦ Ἀρχιεπισκόπου Ἀρχίδος, Πατριάρχην δ' ἐξελέξατο τὸν Βασίλειον Καματηρὸν ἢ Φιλακόπουλον (1183—1187).

Μετὰ μικρὸν δεινὴ συμφορὰ ἐπέσκηψεν ἐπὶ τῆς ἑλληνικῆς Ἀνατολῆς. Οἱ Νορμανδοὶ ὑπὸ τὸν Βασιλέα τῆς Σικελίας Γουλιέλμον β' (1166-1189) ἐπετέθησαν ἐναντίον τοῦ Δυρραχίου καὶ τῆς Θεσσαλονίκης, ἣν καταλαβόντες τῇ 24 Αὐγούστῳ 1185 φρικώδεις σφαγὰς τῶν Ἑλλήνων κατοίκων καὶ ἀπερίγραπτα ἀνοσιουργήματα διέπραξαν ἐκδικούμενοι τὰ πρό τινων ἐτῶν ἐν ΚΠόλει κατὰ λατίνων γενόμενα. Ἐκτὸς τῶν μυσαρῶν καὶ ἀποτροπαίων ἐγκλημάτων οἱ ἐπιδρομεῖς μετ' ἀγρίου θρησκευτικοῦ φανατισμοῦ ἐβριθήωσαν τοὺς ὀρθοδόξους ναοὺς, ἐμόλυναν τὰ ἱερὰ θυσιαστήρια, ἐσύλησαν τὰ ἐκκλησιαστικὰ ἕμιμῆλια, ἐχλεύασαν τὴν ὀρθόδοξον λατρείαν, ἐνέδυσαν πόρνας διὰ τῶν ἱερῶν ἀμφίων, ἐλεηλάτησαν τὸν ναὸν καὶ τὸν τάφον τοῦ ἁγίου Δημητρίου καὶ ἄλλα ἀνοσιουργήματα ἐτέλεσαν μετὰ κτηνώδους ρυπαρότητος. Θύματα τῆς μανιώδους καὶ ἀπανθρώπου ταύτης ὀργῆς ἔπесαν ἑπτακισχίλιοι Ἕλληνες κάτοικοι τῆς πόλεως, ἀλλ' ἐσώθη ὁ διαπροεστάτος Ἀρχιεπίσκοπος Θεσσαλονίκης Εὐστάθιος, ἵνα περιγράψῃ τὰ κακουργήματα ἐκεῖνα τῶν ἐπιδρομῶν τῆς Δύσεως, διανοίξαντα ἀγεφύρωτον χάσμα μεταξὺ τῆς Ἀνατολῆς καὶ τῆς Δύσεως¹.

Ἐκ τῆς Θεσσαλονίκης οἱ Νορμανδοὶ ὤρμησαν ἐπὶ τὴν ΚΠολιν, ἀλλὰ πρὸ τῆς ἀφίξεως αὐτῶν τὰ φοβερὰ ἐκ Θεσσαλονίκης ἀγγέλματα συνετάραξαν τὸν λαὸν τῆς ΚΠόλεως κατὰ τοῦ Ἀνδρόνικου. Κατὰ διαταγὴν αὐτοῦ τῇ 11 Σεπτεμβρίου 1185 ἐμῆλλε νὰ συλληφθῆ ὁ Ἰσαάκιος Ἀγγελος, τοῦ Κωνσταντίνου Ἀγγέλου, μικρασιάτου εὐπατρίδου ἕγγονος, ἀνθρώπος ἀνίκανος καὶ ἐκ πάσης ἐπόψεως οἰκτρός, ὅστις ὁμως ἐν τῇ ἀμνηχανίᾳ αὐτοῦ φονεύει τὸν Ἀγιοχριστοφόριτον μεταβάντα πρὸς σύλληψιν αὐτοῦ καὶ καταφεύγει εἰς τὸν Ναὸν τῆς τοῦ Θεοῦ Σοφίας ζητῶν ἄσυλον. Ὁ λαὸς τότε ἐξεγερθεὶς τὸν μὲν ἄθλιον Ἰσαάκιον Ἀγγελον ἀνεκέρυξε Βασιλέα, τὸν δὲ Ἀνδρόνικον Κομνηνὸν συλλαβὸν παρέδωκεν εἰς βασάνους καὶ φρικτὸν θάνατον (12 Σεπτεμβρίου 1185).

1. Eustathii metropolitiae Thessalonicensis opuscula, ed. Tafel, 1832, σ. 267. Νικητῆς Χωνιάτης, σ. 384 ἑ. Δημητρακοπούλου, Ἱστορία τοῦ Σχίσματος, σ. 33 ἑξ.